

DIFERENTS TIPUS DE SEPULCRE

FASE PRE MEGALITICA

Cistes de Tavertet

Les "cistes de Tavertet", s'anomenen d'aquesta forma així per haver-se identificat en principi a les muntanyes del Cabrerès, Osona, encara que recentment s'ha pogut precisar que s'estenen també per la part plana de la comarca. No sembla probable, com proposen alguns autors, que tinguin relació o origen en les "cistes amb túmul" de l'Empordà, doncs ara per ara, sembla que aquestes són més tardanes.

Tant les "cistes de Tavertet" com les cistes empordaneses, no fa pas gaires anys que foren identificades; es començaren a excavar dintre de la dècada dels anys 80. Malgrat haver estat descobertes algunes anteriorment, no les hi havia estat reconeguda aquesta personalitat pròpia, com són els casos de les cistes de la Noguera a Gurb de la Plana, les de Rejols a Tavertet i la de Gasala a Taradell, que ja feia anys que eren conegudes, i que es pensava podrien haver format part del "solsonià", grup cultural que ocupava els altiplans de la Catalunya Central en el neolític mitjà.

En aquest grup anomenat de Tavertet, un element comú són els grans túmuls; que estan erigits exclusivament amb argila i tancats pels voltants amb un cromlec construït amb la tècnica de la "paret tombada". Es tracta de túmuls de grans dimensions; en els casos de la Font de la Vena i del Pedró a Tavertet, arriben fins als 18 metres de diàmetre el primer, i als 22 metres el segon. El túmul anomenat La Rambla també a Tavertet, té entre 16 i 20 metres de diàmetre. Els cromlecs de "paret tombada" de la Font de la Vena i del Pedró II arriben fins a tenir una amplada màxima de 2 '80 metres, amb alçades de 0'35 metres en la part externa i de 0'65 metres en la interna.

Entre els materials arqueològics que es troben en l'interior d'aquestes sepultures, formant part dels aixovars funeraris, hi ha les ceràmiques d'estil Montboló amb carena baixa i nanses tubulars verticals; bols semiesfèrics amb llavi recta o lleugerament sortint i amb barretes decoratives horitzontals aplicades. La indústria lítica està constituïda per estris amb suport, principalment de sílex melat i negrós, i també una gran presència de fragments de quars, essencialment restes de talla; entre les primeres cal destacar les puntes de sageta del tipus "Font de la Vena", realitzades amb suport laminar, peduncle simple per retoc profund, abrupte o simple; també hi ha geomètrics entre els que destaquen triangles i trapezis. S'ha d'esmentar que l'anàlisi traceològic de les sagetes tipus "Font de la Vena" ha exclòs tota possible utilització de les mateixes com ha arma.

Un contrast del grup de Tavertet amb les cistes megalítiques del calcolític, malgrat la seva morfologia bastant semblant, es la relativa mida reduïda de les seves cambres interiors, que amiden una mitjana de 2 metres de llarg, per 1 '60 metres d'ample. Existeix

la possibilitat de que fossin totes elles més o menys contemporànies; respecte a la cronologia de llur construcció, malgrat les reutilitzacions i profanacions posteriors. Per la ceràmica recollida en la seva excavació, aquestes es poden datar amb certa seguretat en el neolític mitjà antic. Una datació per C -14 realitzada amb materials del túmul de la Font de la Vena, va donar com a resultat que el monument va ésser erigit entre el 4700-4100 aC. Són anteriors a les cistes de l'Empordà i l'inici de les cistes solsonianes.

Cistes solsonianes

Les cistes neolítiques són petites caixes de lloses sense túmul que constitueixen la primera fase de la cultura megalítica, però dintre d'una fàcies, que es considera pre megalítica. La tècnica constructiva utilitzada en la construcció d'una cista del neolític mitjà-recent consistia en l'obertura d'una rasa en l'argila del sòl. Seguidament s'hi instal·lava en llur interior una llosa de capçalera, generalment a l'est, i dues laterals també verticals, una al nord i l'altre al sud, recolzades totes en el tall de la trinxera. Aquesta caixa es tapava amb una o més lloses planes, deixant l'obertura d'accés oberta a ponent, que es tancava amb diversos procediments, i es complimentaven els espais buits entre lloses amb pedres o llosetes.

Un cop efectuat l'enterrament s'obstruïa l'entrada amb lloses més petites, que de vegades sobresurten per sobre del nivell de la coberta, per trobar-se sostingudes per aquesta. Aquestes llosetes es posaven adossades en forma de "plec de llibre".

L'anterior descripció és la forma més usual de construcció d'una cista neolítica, però existeixen algunes diferències estructurals, com són les capçaleres absidals o bé el cobriment del túmul mitjançant la disposició de llosetes per sobre d'aquest.

No és segur que tota la població de l'època fos enterrada de la mateixa forma, ni que existís una certa divisió social envers la utilització de les sepultures. Això és pot observar en les cistes amb estructures complexes destinades a un sol individu, i les més humils amb d'utilització col·lectiva.

Dintre del neolític mitjà, que s'estén cronològicament en línies generals entre el 4100 i el 3400 aC., es coneixen les cistes de dimensions considerables, sense túmul, de l'anomenat "Solsonià". Totes aquestes sepultures tenien un denominador bastant comú, estaven erigides en principi per ésser reutilitzades.

La tradició d'enterrar els familiars en una caixa de lloses es remunta en territori català al neolític post-cardial, en una data que es pot situar en la meitat del V mil·lenni aC. Possiblement les cistes quadrades o rectangulars petites, en les quals per efectuar l'enterrament es tindria doblegar el cos del difunt. En general sembla que la tomba es va bastir abans de la defunció.

L'aixovar dels sepulcres del solsonià és quasi sempre el mateix: defenses de senglar, punxons d'os, algun fragment de ceràmica llisa, puntes de sageta trapezoïdal i ganivets de sílex; existeixen algunes variants com són la inclusió o el canvi d'alguns dels estris esmentats per: braçalets de pectuncle, nuclis de sílex, destrals de pedra i collarets de cal·laïta.

L'evolució de les cistes neolítiques soterrades d'enterrament individual, envers els sepulcres col·lectius amb túmul del calcolític es pot comprovar almenys en el Solsonès, donat el conservadorisme cultural de les terres interiors. Les cistes del neolític mitjà-recent es troben molt a prop de corrents d'aigua, o en solanes properes, probablement per veneració d'aquestes i per relacionar el culte a les fonts amb el culte als morts; com sí el naixement de l'aigua tornés l'esperit del difunt a una nova vida.

Una probable forma evolutiva cap a estructures més complicades, com són les galeries catalanes del neolític final, es pot observar en algunes cistes solsonianes de la variant que està oberta en el tall d'un marge, amb l'accés a ponent i aquest barrat amb lloses posades a solapa. Dintre d'aquest tipus de sepulcre s'observen alguns exemples d'allargament de la cambra i a més aquesta aflora quelcom del nivell del sòl, com és el cas del sepulcre II de la necròpolis de Ceuro a Castellar de la Ribera.

Algunes cistes es reutilitzen al llarg dels anys, com la de la Costa dels Garrics de Caballol II a Pinell o la Tomba del Moro de Sorba, altres casos com les dues cistes megalítiques dels Clots del Solar de Clarà a Castellar de la Ribera. mostren metall en els seus aixovars, però continuen mantenint la mateixa situació topogràfica que les cistes solsonianes, en una fondalada i no mostren túmul. L'arca amb vestibul-pou de Clarà, construcció plenament calcolítica manté un enclavament topogràfic similar a l'esmentat abans, però quelcom més enlairada; el mateix succeeix amb les cistes megalítiques de Santes Masses a Pinell i del Pont del Perotillo a Bassella, es troben en el fons de la riera de Madrona, en lloc d'estar en situació alterosa com altres de contemporànies de la resta de Catalunya.

El Solsonià abastava en el seu territori les actuals contrades de l'Alt Llobregat, Cardener, Segre mitjà, Bages i extensions a Osona i Vallès Oriental.

Cistes amb túmul

Les anomenades "cistes amb túmul" es distribueixen geogràficament per l'Alt i el Baix Empordà, l'alta Garrotxa i alguns exemples aïllats i no gaire clars en comarques veïnes. La tècnica constructiva utilitzada en la construcció d'una cista d'aquesta mena

consistia en l'obertura de regatons en la roca del sòl. Seguidament s'hi instal·lava en aquests, les lloses que conformarien la tomba, generalment de planta rectangular; es deuria començar probablement per la llosa de capçalera, generalment al nord o nord-est, i dues laterals també verticals, una a l'est, i l'altre a l'oest, estan el peu de la tomba normalment entre el sud i el sud-oest. Aquesta caixa es tapava amb una o més lloses planes. Estaven cobertes per túmuls de terra i pedres, acabats amb cromlecs de lloses ajagudes; aquests túmuls semblen complir una doble funció: sostenir les cambres i aportar monumentalitat al sepulcre.

Si el terreny no ha estat remogut ni rebaixat per conreus es probable poder observar sobre del sepulcre una obra tumular, consistent en pedruscall.

Aquest grup va ser identificat a partir de les dues cistes de Romanyà de la Selva, al Baix Empordà: Suro del Rei i Finca d'en Güitó estudiades per Manuel Cazorro; després se'n anaren localitzant de noves a l'Alt i Baix Empordà. A hores d'ara es pot parlar de dues zones diferenciades amb cistes d'aquesta classe, amb algunes peculiaritats arquitectòniques com són els túmuls més grans de l'Alt Empordà. Una d'aquestes zones se situa al Cap de Creus i serra de Rodes a l'Alt Empordà i l'altra les Gavarres, al Baix Empordà. En el Cap de Creus acostumen a situar-se en colls i a les Gavarres en cims dominants, encara que també es troben en planes com la de la Vinya d'en Berta a Palau-saverdera.

Poca cosa se'n pot dir de les cistes amb túmul de la part occidental de la serra de Roda a partir de la trobada al túmul del sepulcre de la Sureda I. El seu mal estat de conservació fa que només en queda part de la cambra, ho impediria. Però prenen com a base les tombes similars i properes de la Vinya d'en Berta de Pau o de la Tomba del General de Roses, es pot deduir que aquesta de la Sureda també devia ser rectangular com aquestes, amb 2 metres de llarg per 1 metre d'amplada i 1 d'alçada i formada per tres lloses de gneis per costat, sobre les quals hi aniria una gran coberta d'una sola peça, colgada pel túmul original. En algun cas, com al Pla de les Gates a Roses, s'ha tallat un aflorament natural per encabir-la, i en la mateixa hi havia un menhir-estela al túmul.

La seva orientació de nord a sud, és igual a la de les altres tombes conegudes d'aquest tipus al cap de Creus i serra de Rodes. Els escassos materials recuperats: fragments ceràmics llisos, restes de talla de sílex i la manca de dades per C-14, dificulten l'atribució cronològica de les cistes d'aquest grup. De tota manera, per la forma de la seva cambra, similar a la de les del Solsonià, per la superposició observada al sepulcre de la Sureda I, per la manca de materials tardans del calcolític-bronze, i per la similitud de les inscultures de la Vinya d'en Berta amb les del sepulcre de corredor del Barranc d'Espolla, es poden situar a finals del V o principis del IV mil·lenni aC., entre el 4100 i el 3800 aC., és a dir, entre les primeres tombes megalítiques de l'Alt Empordà.

FASE MEGALÍTICA

SEPULCRE DE CORREDOR

Els sepulcres de corredor constitueixen la mostra més antiga de megalitisme de caire sepulcral col·lectiu a Catalunya i són sincrònics de les cistes del Solsonià de la Catalunya Central i en part de les cistes amb túmul de l'Empordà. En els darrers anys s'ha comprovat que els sepulcres de corredor de Catalunya es concentren quasi tots a l'Empordà, especialment a l'Alt Empordà, amb una petita extensió al Baix Empordà, Rosselló, Vallespir i Conflent. Recentment hem comprovat la seva existència a la Ribagorça, concretament pels voltants de Benavarri, amb cambres rodones amb corredor.

Generalment mostren cambra poligonal o trapezoïdal de lloses i corredor més baix que aquesta, obrat de pedra en sec, que en alguns casos apareix separat de la cambra per una llosa posada a mena de porta, també la porta es mostra perquè les dues lloses de la cambra que donen al corredor es tanquen vers l'interior en forma de tascó; les cobertes són totes de lloses planes, no existint falses cúpules. Són orientats essencialment al sud-est, amb poques excepcions.

Es troben generalment en punts dominants, però també en vessants, a la plana o inclús en una vall tancada al costat d'un torrent, com el de la Riera Pujolar.

Els seus tipus arquitectònics bàsics són:

Els de cambra subcircular, dels quals se'n coneixen 10 dels quals 8 són a l'Albera-serra de Rodes: Font del Roure, Estanys II, Mas Puig de Can Eres, Arreganyats, Tires Llargues, Gutina, Barraca d'en Rabert i Mas Bofill. Per datacions de C-14 i per alguns materials se'ls pot considerar de l'inici del IV mil·lenni, 3800-3600 aC.

Els de cambra trapezoïdal, els més nombrosos, es troben en tota l'àrea esmentada, des del Conflent al Baix Empordà, amb especial concentració també a l'Alt Empordà: Barranc, Comes Llobes de Pils, Solar d'en Gibert, Creu d'en Cobertella i altres.

A partir d'alguns materials arqueològics recuperats se'ls pot situar a finals del IV mil·lenni, 3600-3400 aC.

El sepulcre dels Estanys II de la Jonquera presenta una arquitectura inèdita, un sepulcre amb vestíbul intern, que no s'ha de confondre amb les posteriors arques amb vestíbul-pou. Aquest sepulcre té una cambra ovalada, formada per lloses a topall, a la qual s'arriba per un vestíbul o corredor curt intern, és a dir, inclòs dintre del túmul, però amb accés horitzontal o en pendent, a través d'una porta elevada. Es tractaria doncs, d'una variant del sepulcre de corredor clàssic de la zona, més que d'una tomba evolucionada del tipus de les arques amb vestíbul-pou, que semblen bastir-se durant el calcolític.

A més, un altre indicatiu que es tracta d'un tipus arquitectònic antic, és el seu extraordinari túmul, bàsicament de terra i amb estructures complexes, que recorden el model de les cistes de Tavertet, situades a principis del neolític mitjà en el grup cultural del Montboló.

Les restes d'aixovars funeraris recuperats en el sepulcre dels Estanys II permet entreveure una cronologia del neolític mitjà que sembla confirmar les dades arquitectòniques esmentades. Tot això fa pensar que aquest es té de classificar com un sepulcre amb vestíbul intern, bastint durant el neolític mitjà, a l'inici del IV aC., i per tant, contemporani dels sepulcres de corredor més antics de l'Albera i de les cistes amb túmul del cap de Creus-serra de Rodes.

Existeixen uns pocs sepulcres de corredor més evolucionats, situades cronològicament probablement en el Verazià o neolític final, que tenen la cambra rectangular i el corredor més baix, erigit també amb lloses; aquestes s'utilitzarien a més en el cobriment de tota l'estructura com el de la Cabana Arqueta. Se'n coneixen a l'Albera i a les Gavarres. No s'hi observen materials anteriors al neolític final-calcolític, per la qual cosa se'ls pot situar a mitjan del IV mil·lenni aC. Serien contemporanis de les galeries catalanes.

Els túmuls d'aquests sepulcres de corredor són força grans, entre 10 i 12 metres de diàmetre i estan constituïts per blocs de roca grans i petits, sense cap disposició especial, a excepció de la zona immediata a la cambra, on formen sovint una paret. El cromlec es sempre de blocs ajaguts. L'única excepció es el sepulcre dels Estanys II a la Jonquera; en aquest sepulcre el túmul es molt més complex. Presenta un anell de grans blocs de granit i quars al voltant de la cambra, seguit per un gran monticle de terra sobreposada, que se sostenia amb un cromlec de blocs ajaguts. En superfície duia una cuirassa de lloses que el protegien de l'erosió.

Alguns d'aquests sepulcres de corredor porten inscultures en forma de cassoletes amb reguerons damunt les cobertes, com a la Taula dels Lladres, Mores Altes I, Comes Llobes de Pils i altres. En el cas del Barranc d'Espolla, hi ha també gravats antropomorfs.

L'estudi detingut dels corredors dels sepulcres que tenen aquest sistema d'accés a la cambra mortuòria i sobretot en els més antics, s'han pogut observar diversos obstacles en aquest que porten a pensar en estructures de tancament o de comdenació. Segons Miquel Cura, que va prendre com a model de l'estudi el sepulcre del Barranc d'Espolla; aquest sepulcre té un corredor construït amb paret de pedra seca que va ser reomplert i

condemnat un cop efectuada una inhumació, i que posteriorment tornà a destruir-se parcialment l'estructura tumular, obrint de nou la part del corredor més propera a la cambra i reutilitzant de nou la tomba; finalment es tapà el corredor i es va refer la part destruïda del túmul. En resum es pot dir, que el corredor no quedava obert per facilitar les inhumacions successives que comportava el ritual col·lectiu, ni mai s'han trobat lloses per a la coberta d'aquest.

Aquesta mena de reutilitzacions implicava de vegades la perllongació del corredor, diferenciant-se així certes desviacions en els trams finals del corredor respecte a l'eix de la resta del corredor antic; moltes vegades la diferencia s'observa en el canvi de parament. Per tant i seguint a l'esmentat autor, els corredors estrets no corresponen a un element arquitectònic concebut per facilitar les successives reutilitzacions d'un sepulcre, sinó que la seva existència compliria la funció de simple accés a l'interior de la cambra, quan el monument ja havia quedat recobert parcialment per l'estructura tumular, efectuada l'inhumació. El caràcter individualista o restringit dels sepulcres de corredor antics quedaria també avalada per la distribució territorial dels mateixos, formant veritables necròpolis, com es pot comprovar en el conjunt de la Coma de l'Infern de Vilajuïga.

GALERIA CATALANA

També coneguda com “sepulcre de corredor ample”, “galeria coberta”, “sepulcre de corredor ample” o “falsa galeria coberta”; preferentment s'utilitza la mateixa denominació de l'encapçalament.

A partir del neolític recent-final, quan el ritual funerari col·lectiu va tendir a imposar-se, apareixeran per evolució dels tipus megalítics anteriors les galeries catalanes, amb un accés més curt, ample, obert i integrat com a part de l'estructura arquitectònica de la pròpia cambra, que va esdevenir més gran, a la fi d'acollir un nombre superior d'inhumacions. En aquest nou model de sepulcre, les estructures tumulars esdevingueren més complexes, incorporant en el seu interior paraments concèntrics o radials a la fi de contrarestar les pressions de la massa tumular sobre un corredor obert, on l'entrada de la cambra quedava limitada per veritables portes adintellades com a la Cova d'e Daina de

Romanyà de la Selva o amb una “dalle hubblot” com a la Torre dels Moros de Llanera de Solsonès.

Les galeries catalanes concebudes funcionalment pel ritual col·lectiu, comportaren a la vegada uns models de territorialitat diferents, fins al punt que pocs monuments supliren els diversos sepulcres individuals que formaven necròpolis. Així a la zona del Baix Empordà constitueixen la immensa majoria. L'excavació d'altres galeries catalanes intactes a Catalunya indica que el ritual funerari que se seguia, era que cada vegada que s'introduïa un nou enterrament, es recollien les restes de l'anterior i es dipositaven al costat de l'entrada, recollint-se els ossos llargs formant paquets al costat del crani.

Les galeries catalanes són el tipus de sepulcre més monumentals de les terres interiors catalanes i molt nombrós al Baix Empordà i Serra de Llevant. Al Baix Empordà, normalment apareix construït amb lloses de contorn rectangular, generalment de mides grans, que constituïen una cambra més alta que el corredor en la majoria dels casos coneguts; aquest arribava fins el límit exterior del túmul, que és on hi hauria l'entrada. Les cambres de les galeries catalanes de estan compostes generalment per una llosa lateral a cada costat i la de capçalera; els corredors estan limitats per una o dos a cada costat, fent-se aquest més baix a mida que s'apropa al límit del túmul.

S'ha de fer distinció entre les petites galeries de parets paral·leles, amb curt corredor més baix que la cambra, que de vegades mostra subdivisions internes, com la Barraca del Lladre a Agullana; dels grans monuments amb parets obliqües de l'interior del territori com el Puig ses Lloses de Folguerolles.

Les grans galeries catalanes mostren una pauta d'orientació específica, que es deuria en la majoria dels casos, amb el moment de l'inici de la seva construcció en època propera a l'hivern, moment en que la davallada de l'activitat agropecuària permetria destinar més recursos humans en vistes a la seva construcció. Es tracta d'una pauta d'orientació sola relacionada amb l'observació del moviment del sol per la volta celeste al llarg de l'any.

Els aixovars funeraris més antics d'aquestes galeries catalanes es remunten a mitjà del IV mil·lenni aC. En pot ser un exemple clar els materials ceràmics del Cementiri dels Moros de Torrent d'Empordà, amb materials del tipus Treilles del calcolític antic, enmig d'altres formes comunes entre els grups del neolític final, inclòs el verazià. En diverses galeries catalanes hi apareixen fragments de vasos campaniformes d'estil Pirinenc, com a la Cova d'en Daina.

A l'Empordà sembla que les galeries catalanes petites de parets paral·leles serien una evolució local efectuada en el transcurs del III mil·lenni, dels sepulcres de corredor de cambra poligonal alta, amb corredor de lloses; la data se situaria entre el 3400 i el 2700 aC.

CISTA MEGALÍTICA

Sigui per l'evolució de cultures anteriors o per influències foranies les anomenades "cistes megalítiques", predominen entre els sepulcres tumulars a l'interior de Catalunya; la seva densitat arriba a ésser del 40 % de tots els sepulcres megalítics del calcolític i bronze antic del Principat.

Es podria descriure com una caixa o cambra sepulcral reutilitzable, feta de lloses plantades verticals, generalment de planta rectangular, trapezoïdal o quadrada; les successives inhumacions s'efectuaven desplaçant la llosa de coberta.

Generalment estaven orientades de nord a sud amb els costats més llargs a llevant i ponent; les de planta trapezoïdal tenien més ample el costat meridional.

En els principis del calcolític els sepulcres ocupen llocs alterosos i dominants, situant-se en posició ven visible a distància. Aquests cobreixen les zones d'alçada mitjana en ambdues vessants del Prepirineu occidental i l'extrem oriental de la serralada.

El nombre de lloses utilitzades en llur construcció pot variar en cada monument, segons les dimensions del material a disposar; però en llur majoria només tenen una llosa a cada costat. Les cobertes, de les quals n'han restat poques de senceres, acostumen a ésser monolítiques, amb preferència d'elements primis i llargs, perquè a l'hora de que servissin per cobrir la cambra, també fossin fàcilment desplaçables. Les cambres apareixen sempre més o menys centrades en el túmul.

En algunes cistes, sobretot les de planta trapezoïdal, que moltes vegades coincideixen en una mateixa comarca, es de notar la manca de la llosa de l'extrem sud, que apareix substituïda per un mur de pedra seca o pel mateix túmul; això podria fer pensar que les reutilitzacions funeràries es realitzaven per aquest costat del sepulcre, sense tocar la coberta

Els únics sepulcres megalítics en què l'accés s'obria en l'extrem del túmul eren els sepulcres de corredor i les galeries catalanes; el que dona fe de l'existència de rituals funeraris diferents a l'hora d'inhumar els familiars; els constructors de les cistes els baixaven simbòlicament a l'interior de la terra; els dels sepulcres amb corredor d'accés els introduïen en una cavitat.

La manca d'alguna llosa sembla que es deu més a una substitució en reutilitzacions posteriors amb finalitats no sepulcral; o bé com es va poder comprovar en

alguns casos, en què en el supost que havent-se retirat la coberta i la llosa meridional, els darrers enterraments, es varen cobrir amb llosetes.

Continuant comentant, el perquè hi ha sepulcres en els que hi manca la llosa d'algún costat. Existeix l'explicació simplista de que foren extretes en èpoques posteriors pels pagesos, per utilitzar-les en les seves construccions. En algunes masies del Bages hem vist les lloses d'alguna cista solsoniana fent de magnífic paviment d'una cor de porcs.

En el cas del Moianès, molts dels sepulcres als quals els hi manca alguna llosa estan apartats de qualsevol masia, o bé entre aquesta i el sepulcre es troben clapers, pel qual motiu no faria falta anar a treure-les al megàlit. Dintre de la comarca, manca la llosa del costat meridional als sepulcres del Cuspinar i de la Crusella, la de l'oest al de Can Parés; el del Criac encara conserva l'arrancada de la sud, malgrat que en les plantes publicades aquesta no aparegui; en tots els casos sempre es tracta d'una llosa que tanca un dels costats estrets, i que aquest sempre té relació amb el trajecte del sol durant el dia. Resulta prou convincent el fet de que l'espai al qual li manca la llosa en el de la Crusella, hi hagi en el seu lloc un mur de pedra en sec. Ara entrant dintre del camp de l'especulació, doncs no es pot demostrar amb certesa, podria donar-se el cas que aquests sepulcres s'haguessin construït amb la coberta inclosa, i que els enterraments s'efectuessin pel lloc on manca la llosa, substituint-la per un mur de pedra en sec, molt més fàcil de retirar que la coberta, més pesant.

Sembla probable que les primeres cistes megalítiques es començaren a erigir cap el 3000 aC., essent contemporànies les més antigues, de les darreres cistes del neolític final i de les galeries catalanes. Probablement siguin les més grans les més arcaiques.

Aquest tipus de sepulcre va tenir el màxim d'expansió territorial en ple calcolític, entre els anys 2700 i 2200 aC., continuant algunes d'elles com a lloc d'enterrament fins a l'edat del ferro.

Dintre d'algunes cistes megalítiques s'hi ha trobat fragments de vasos campaniformes amb decoració de tipus internacional, i materials que són perduracions del neolític, com els sílex geomètric i els penjolls de cal·laïta, el que fa suposar que es començaren a erigir coincidint amb l'arribada de la cultura del vas campaniforme.

CAMBRA PIRINENCA

L'única variant d'entrada frontal a un sepulcre megalític registrada en l'interior del túmul, es va realitzar durant l'anomenada Cultura Pirinenca, apareguda durant el bronze antic. Aquesta fàcies megalítica va cobrir el Pirineu i el Pre-pirineu d'unes sepultures molt característiques, les anomenades "cambres pirinenques", que són estructures simples de planta rectangular fetes amb grans lloses. En aquestes per efectuar un enterrament no s'havia de remoure la coberta, sinó que en un dels costats estrets, preferentment el meridional, la llosa era més baixa, formant-se com una finestra entre aquesta i la coberta, que era per on s'accedia a l'interior de la cambra.

Aquestes finestres també podrien tenir un sentit ritual, en permetre sortir l'ànima del difunt un cop desapareguda el seu embolcall carnal.

Les cambres pirinenques són estructures similars o molt semblats a les cistes megalítiques, però llurs lloses eren més voluminoses, així mateix posseïen una coberta pesant, instal·lada amb el propòsit de no tenir d'ésser moguda.

A més del Pirineu central català, també es troben aquests monuments funeraris de forma més esporàdica a l'Alt Empordà. L'ur cronologia comprenia entre el 2200 i el 1800 aC.

ARCA AMB VESTIBUL-POU

Durant el III mil·lenni i principis del II, en el calcolític-bronze antic arribaren a la zona de l'Albera, procedents del Pirineu occidental català, o viceversa, les arques amb vestibul-pou, del tipus del sepulcre del Salt d'en Peió a Sant Climent Sescebes, i les cambres pirinenques, com el sepulcre de la Sureda a Morellàs. D'aquesta mena d'estructures simples a l'Alt Empordà se'n coneixen vuit.

Aquest tipus de sepulcre es va identificar per primera vegada a l'Alt Empordà durant la dècada dels anys vuitanta, en el sepulcre del Salt d'En Peió a Sant Climent Sescebes. Malgrat conèixer-se alguns exemples des de feia temps, sempre s'els havia considerat dintre del grup de les cistes megalítiques. Segons recents revisions, aquest tipus no és exclusiu de l'Empordà, estenent-se molt per l'interior de Catalunya. La seva cronologia a les terres empordaneses se situa entre el 2700 i el 2200 aC., dates que molt probablement es puguin fer extensives a les arques de les comarques centrals.

Les arques amb vestibul-pou tenen una cambra de planta rectangular feta de lloses i proveïda d'una coberta monolítica pesant. Es diferencia de les altres estructures simples, per tenir adossat en el costat meridional un vestíbul en forma de pou, que de vegades pot presentar planta subcircular o subrectangular; aquest pot estar també confeccionat amb lloses o aquestes combinades amb obra de pedra en sec. Entre cambra i vestíbul hi havia una llosa plantada vertical que els separava i una llosa porta que cobria el forat que restava.

Si el vestíbul tenia la mateixa profunditat de la cambra, probablement aquest també estava cobert per una llosa que es podia retirar; si era més baix probablement restava al descobert.

Cambra i vestíbul restaven més o menys centrats en el túmul, que estava generalment alçat amb pedruscall i de vegades encerclat per un cromlec.

Antoni Mañé i Sabat.

Nota: Les fotografies corresponen a maquetes exposades al Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona).